

DAVVI ÁLBMOGIID GUOVDDÁŠ
SENTER FOR NORDLIGE FOLK
CENTER OF NORTHERN PEOPLES

2013

Fjordkunnskap i Nord-Troms

Prosjektrapport

Av Tor Mikalsen

Øvrige bidragsyttere
Reidar Hansen, prosjektmedarbeider
Svanhild Andersen, veileder
Henrik Olsen, prosjektleder

Et samarbeidsprosjekt mellom Senter for nordlige folk og Árbediehtu-prosjektet

Innhold

1. Innledning.....	3
2. Metode.....	3
Utvalg av studieområder og informanter.....	3
Spørreskjema.....	4
Gjennomføring av intervju.....	5
Bearbeiding av intervju.....	5
3. Status og endring innen fjordkunnskap.....	5
Tilstanden i fisket	5
Utviklingstrekk i fjordfiske.....	7
Endring av praksis rundt tørrfisk.....	8
Mattradisjoner.....	8
Andre tradisjonelle landaktiviteter.....	9
Barns lek og aktivitet i fjæra.....	9
4. Økologiske forandringer	9
5. Møte med nye næringer	11
6. Kriminalisering eller byråkratisering av praksis.....	12
8. Avsluttende metodiske bemerkninger	13
Utvalget av studieområder	13
Utvalget av informanter	13
Antall spørsmål i intervjuene.....	14
9. Sammendrag.....	15
Videre arbeid med fjordkunnskap.....	16

1. Innledning

Árbediehtu-prosjektet ved Samisk høgskole har invitert Senter for nordlige folk til samarbeid om et prosjekt om tradisjonell kunnskap i fjordbygder i Nord-Troms. Senter for nordlige folk ønsket å gjennomføre et slikt prosjekt ut fra sin interesse for og tidligere arbeid med tradisjonell kunnskap på ulike måter.

Fjordene i Nord-Troms utgjør sentrale ressursområder for sjøsamer og andre bosatt langs fjordene, men den tradisjonelle bruken (særlig hjemmefiske med små båter) har vært i tilbakegang i flere tiår. Dermed er det grunn til å frykte at mye tradisjonell kunnskap gått tapt. Spørsmålet vi har stilt i dette prosjektet, er hvordan det står til med det vi i denne sammenheng kaller fjordkunnskap; i to utvalgte fjorder i Nord-Troms. Vi har avgrenset oss til de to nordligste store fjordsystemene: Kvænangen og Reisafjorden. Vi avgrenset området ytterligere ved å velge sidefjorden Oksfjord i Nordreisa og Badderer i Kvænangen.

Formålet med prosjektet har vært å foreta en kartlegging av den tradisjonelle kunnskapen om fjordene, og av bruk og videreføring til mye generasjoner. Vi har sett på hvilke utviklingstrekk som påvirker tradisjonell fjordkunnskap. Vi har også foretatt en mindre kartlegging av observerte økologiske forandringer, for å få et innblikk i tilstanden til fjordene som økosystem; vurdert med tradisjonell kunnskap som grunnlag.

2. Metode

Prosjektet har tatt utgangspunkt i Árbediehtu-prosjektets arbeid med å utvikle metoder for å kartlegge tilstanden til tradisjonell kunnskap i ulike lokalsamfunn. Det ble lagt opp til å gjennomføre 2-3 enkeltintervju i hver av de to utvalgte fjordområdene. Vi vurderte også å gjennomføre gruppeintervju, men fant ut at enkeltintervjuer var tilstrekkelig for dette prosjektet. Det var også vurdert å arrangere et åpent møte i de to områdene for å presentere utkast til rapport. På grunn av de begrensede rammene i prosjektet og også fordi mange av fiskerne var reist til Finmarka i avslutningen av prosjektet, ble dette ikke gjennomført.

Utvalg av studieområder og informanter

Det var lagt opp til å velge ut en sidefjord i hver av hovedfjordene. Utvalg av studieområde skjedde ut fra en viss forhåndskjennskap til fjordene og forslag fra fiskere. Kriteriene vi brukte var at det måtte være en levende fiskeritradisjon, og vi ønsket at fjorden skulle være eller ha vært en gottfeskfjord (fjord der torsk gyter). I tillegg var det et poeng at området hadde en tilgjengelighet som gjorde den praktiske gjennomføringen grei.

I Nordreisa valgte vi i utgangspunktet ut Oksfjorden. Oksfjorden er en gottfeskfjord og har aktive fiskere. I Kvænangen falt valget på Badderfjorden. Fra en lokal fisker i Nordreisa fikk vi høre at Badderfjorden hadde vært kjent som en god gottfeskfjord. Fjorden hadde også et levende fiskermiljø. Fiskeren antok at fjordene kunne ha hatt noe forskjellig utvikling i de seinere år, i og med at det er etablert oppdrettsanlegg i Kvænangen, mens Oksfjorden/Nordreisa er oppdrettsfri.

Vi tok kontakt med leder i fiskarlaget og sameforeninga i Kvænangen for å få tips om folk vi kunne intervju. I Nordreisa tok vi kontakt med en fisker som hadde vært leder i det lokale fiskarlaget inntil nylig og som var profilert gjennom en rekke avisoppslag om utviklinga i fjordene i Nord-Troms, og han tipset om andre fiskere i kommunen. De fleste vi spurte sa seg villige. Vi intervjuet kun menn. Dette var en praktisk tilnærming ettersom det ikke var kvinner som drev fiske i de aktuelle områdene. I noen tilfeller deltok også (kvinnelig) partner med opplysninger i deler av intervjuet.

Informantene var mellom 38 og 84 år. Vi ønsket at dert skulle være en god aldersspredning slik at vi eventuelt kunne få dokumentert ulike kunnskaper og praksiser. Tanken var også at dette eventuelt kunne si noe om tap av fjordkunnskaper og praksis.

To av de tre fiskerne vi intervjuet i Kvænangen bodde i Badderen, mens den siste bodde nær Sørstraumen. Bare en av fiskerne vi intervjuet i Nordreisa bodde i Oksfjorden. To andre hadde drevet noe fiske i deler av Oksfjorden. Ellers fisket de i Sørkjosen og over hele Reisafjorden.

De intervjuede informantene/kunnskapsbærerne var:

Arnold Jensen, Storslett

Eilif Johansen, Oksfjord

Jan Kåre Karlsen, Storslett

Fred Isaksen, Badderen

Einar Økland, Sørstraumen

Odd Isaksen, Badderen

Arne Pedersen, Sørkjosen

Spørreskjema

Tidligere deler av Arbeidshetu-prosjektet har brukt spørreskjema i intervjuene. Innledningsvis diskuterte vi om vi skulle bruke spørreskjema eller ikke. Et skjema systematiserer spørsmål og svar gjennom forhåndsdefinerte svarbokser, der man helst bare markerer svar med et kryss. Dette gjøre det lettere å behandle og systematisere opplysningene i ettertid. Men med spørreskjema blir det samtidig en mer "opphakket" intervjusituasjon på skjemaets premisser. Dersom man intervjuer med mer åpne spørsmål uten skjema, vil man lettere kunne få en mer naturlig samtale og man kan få fram opplysninger som man ellers ikke ville ha fått.

Vi valgte å bruke i hovedsak åpne spørsmål, med noen avkryssingsskjema som støtte. Vårt "skjema" kan nok dermed like godt kalles for en spørsmålsliste eller en intervjuguide. Som utgangspunkt for spørsmålene hadde vi spørreskjemaet som var brukt for å kartlegge naturbruken i samiske bygder. Vi måtte gjøre mange tilpasninger og til slutt endte vi opp med å bruke bare ca. en fjerdedel av spørsmålene i det opprinnelige skjemaet. Vi måtte så legge inn mange nye spørsmål, siden temaet fjordkunnskap er svært forskjellig fra tradisjonell utmarksbruk i innlandet. Ettersom vi bare skulle intervju få personer ble det også en annen innretning enn om vi hadde jobbet mot større deler av bygdesamfunn.

De vurderingene vi gjorde av innholdet i spørsmålene handlet mye om hvordan vi skulle

avgrense temaet fjordkunnskap. Skulle vi holde oss bare til det som direkte omhandler fjorden (fiske og økologi) eller skulle vi også ta med mer av livet på land, som hadde tilknytning til fjorden. I tradisjonell sjøsamisk tilpasning ble jo en del ressurser fra sjøen brukt i husdyrholdet, og samtidig var (egenproduserte) råmaterialer fra landjorda viktig for fiskeriene. Av tidshensyn endte vi på å i stor grad holde oss til spørsmål om direkte fjordbruk, men med noen spørsmål om tilgrensende aktiviteter (se skjemaet i vedlegg 1).

Gjennomføring av intervju

Alle informantene skrev under på samtykkeerklæring om deltakelse i prosjektet. De kunne velge om navnet skulle kunne oppgis ved bruk av opplysninger fra intervjuet eller ikke. Alle valgte at navnet skulle kunne oppgis. Informantene samtykket også i at vi tok opp lyd fra intervjuene. Vi brukte to digitale lydopptagere i tilfelle det skulle være noe feil med den ene.

I løpet av de første intervjuene merket vi at enkelte av spørsmålene ikke var relevante eller for vanskelig eller tidkrevende å svare på. Dermed unnlot vi å stille disse spørsmålene i de neste intervjuene. Dette gjelder særlig spørsmål om utstyr, og til dels også om ulike bestander av fisk.

Gjennomføringen viste også at vi hadde litt for mange spørsmål. Noen informanter har ganske mange opplysninger og da tar det lang tid å gjennomføre intervju. Lengden på intervjuene var fra 1,5 til nesten 3 timer. Til tross for at det tildels tok lang tid var informantene positive og engasjerte. Flere uttrykte at det var interessant å være med på å snakke om fjordkunnskap.

Bearbeiding av intervju

Vi noterte en del opplysninger og krysset av i aktuelle skjema under intervjuene. Ved gjennomgangen etterpå så vi at dette ikke var tilstrekkelig til å lage en rapport. Derfor lyttet vi gjennom alle intervjuene og fylte ut gjenværende svar på spørsmålene i skjemaene. Ett av intervjuene er skrevet ut i sin helhet i stedet for å fylle inn svar i spørreskjemaet.

3. Status og endring innen fjordkunnskap

Tilstanden i fisket

Alle våre informanter er, eller har vært, aktive fiskere på heltid. I store deler av sin yrkesaktive karriere har de drevet sjarkfiske. I begynnelsen var med på båter på 26-32 fot, senere med båter fra 35 til 43 fot. Alle har også vært mannskap på båt tidligere. Dette var for noens vedkommende havgående båter på opptil 140 fot. Som mannskap deltok de i forskjellige former for fiske og håndterte redskaper som trål, lina, garn, not, snurrevad og juksa. Fangstområdet har variert. Noen hadde vært med på omfattende havfiske, men de fleste hadde deltatt i et variert kystfiske.

En av informantene drev også med reketrålfiske på hjemfjorden Kvænangen og andre fjorder i Nord-Troms. Også en av fiskerne i Nordreisa har fisket med reketrål.

I sjarkfisket på fjordene har garn vært hovedredskapet for de fleste, men mange har også drevet med juksa i perioder. Linefiske har hatt svært begrenset betydning i senere år. En av informantene har drevet fjordfiske i Oksfjorden etter at han pensjonerte seg som sjarkfisker. Dette er garnfiske med "speilbåt" og relativt stor påhengsmotor, som foregår i perioden februar til mai.

Den viktigste arten i sjarkfisket er torsk, fulgt av sei og hyse og litt kveite som bifangst. Det vesentligste av sjarkfiskernes torskefiske med garn forgår fra midten av februar til midten av april. Mesteparten av fangstvolumet av torsk tas vanligvis i Finnmark, og helst da på Breivikfjorden. Men noen av båtene har tatt inntil en tredjedel av kvota ute i Kvænangen/Reisa. Juksafiske etter torsk foregår helst i Finnmark og kan foregå til fram mot sommeren. Informanter i Badden fortalte at fram til 1980-tallet, men også i perioder på 1990-tallet, kunne man fiske opp hele torskekvota i på Badderfjorden, men nå tas kvota stort sett bare på Finnmarka.

Begrepet torsk kan for øvrig vise til ulike bestander. En av informantene fra Nordreisa bemerker at skreien ser annerledes ut enn gytetorsken som årlig kommer inn i fjordene. *"Jeg husker jo, dem så – av og til så var det en skrei. Det kunne man se på fisken. Den er ikke likens. Hodet er mye lenger framme, og alt det her. På torsken, den er mer butt, nesa."* Han nevner også en tredje type torsk; *"den som levde hele året her"*, og som han benevner som *"den lokale stammen"*.

Ja. Det var vel kysttorsk, det er vel det den bestanden er, det er kysttorsk. Jeg husker jo, dem så – av og til så var det en skrei. Det kunne man se på fisken. Den er ikke likens. Hodet er mye lenger framme, og alt det her. På torsken, den er mer butt, nesa.

Seifisket foregår i august-september og hysefisket foregår på høsten. Samlet sett driver de fleste (5 stk) to tredjedeler av sitt fiske borte og resten i ytre deler av Nord-Troms. Bare en av informantene fisker i en av fjordene som var valgt ut som undersøkelsesområde (Oksfjord).

Tradisjonen med å reise til Finnmarka (og /eller Lofoten) er svært gammel i Nord-Troms. Kunnskap fiskerne får med seg fra slike turer er ikke direkte lokal fjordkunnskap, men det er en del av tradisjonen som holder fiskeriene levende. Finnmarka kan på en måte ses på som en utmark for folk fra Nord-Troms. Uten Finnmarka ville mange færre kunne overleve som fisker. Kunnskaper om fiskeplasser og havner på Finnmarkskysten har til en viss grad vært overført mellom generasjoner, men like ofte fra fisker til fisker.

Grunnlaget for både lofot- og finnmarksfisket er særlig torskens vandringsmønster. Som en av våre informanter forklarer det: *"Vi fulgte jo den fisken, fra Lofoten og når den kom østover fram med kysten, kom i lag med lodda. Så fiska vi jo fisk som kom i lag med lodda. Og det foregikk etter hele finnmarkskysten."* Når det gjelder fisket i Finnmark synes Breivikfjorden å være særlig viktig for fiskerne fra Nord-Troms.

Det meste av fisken leveres direkte til mottak, men noe henges til tørking og selges til oppkjøpere. I Nord-Troms i dag er det bare et gjenværende "fiskebruk" Dette fiskebruket ligger på Skjervøy og har videreført tidligere ordning med å hente fisk fra mottak rundt om i hele Nord-Troms. Intervjuene viser imidlertid at situasjonen ved mottakene er, og lenge har

vært en usikkerhetsfaktor. Mottakene kan bli stengt på relativt kort varsel (for eksempel i uke 12 i 2013 stoppet bruket å ta i mot fisk). I tillegg til salg til mottak og oppkjøper var det før også litt småsalg til private, men nå er dette minimalt. Man gir fortsatt fisk til familie og naboer, men dette er ikke like vanlig som tidligere.

Som nevnt hørte vi ikke om kvinner som drev fiske i undersøkelsesområdet. Men vi fikk vite at informantene kjente til kvinner som drev aktivt fiske andre steder. I et tilfelle hadde den kvinnelige partneren til en informant vært med som mannskap i båten. Når det gjelder husholdsfiske fikk vi høre at det også vært drevet av kvinner, men ingen kjente til noen kvinner som drev med det i dag.

Bare to av dem vi intervjuet videreførte sine kunnskaper om fjordfiske til sine barn eller andre. En tredje sier at han prøver å lære noe til sine etterkommere, men han er klar over at ingen av dem vil bli fiskere. At så få viderefører sin kunnskap hadde både en begrunnelse i mangel på (mannlige) etterkommere, manglende interesse fra barna og rasjonaliseringen (struktureringen) i fiskeriene som har ført til at færre kan bli fiskere. Samtidig kan det også være et tegn på at fiskeryrket og fjordkunnskapen har fått mindre verdi over tid.

Vi stilte også spørsmål om samvær og sosial kontakt på havet fordi vi antar at det er viktig for opprettholdelse av fjordkunnskapen. Informantene fortalte at selv om de fisket alene i sjark var det vanlig med kontakt med andre båter under fiske og i havn. I både i fjordfisket og på Finnmarka er det også jevnlig kontakt med hjemmet. Tidligere skjedde kontakten via VHF og Walkie talkie, men i dag skjer dette via mobiltelefon.

Utviklingstrekk i fjordfiske

Intervjuene viser at praksisen ombord i båtene har endret seg temmelig mye for fiskerne. Dette har skjedd gradvis over generasjoner, men selv de yngste fiskerne har erfart betydelige endringer i den tida de har drevet aktivt. Alle driver (drev) med moderne sjarker med spell/opphaler, garnstopper/hjelpemann, garngreier og juksamaskiner. Båtene har blitt større og garnene har blitt bedre og djupere. *"I dag tar en sjark med to mann og garn like mye som før en båt med sju mann tok"*, som en av informantene uttrykte det.

Selv om aldersforskjellen er 1-2 generasjoner mellom våre informanter, er det ikke ulik praksis dem imellom. Alle har "fulgt med på utviklingen" innen båt og utstyr og kunnskaper og praksis i daglig fiske er nokså likt. Som nevnt fisker en av informantene med speilbåt" med påhengsmotor og garnhaler. Selv om han kalte dette for "hobbyfiske" kunne han årlig fiske 8-10 tonn med denne båten. Dette kan sies å være en videreføring av spissbåten eller kanskje et alternativ til den tradisjonelle "fjordsjarken".

Samtidig som intervjuene viste at alle informantene har "fulgt med på utviklingen" og i stor grad har lik praksis i dag, er det jo en forskjell i hvilke kunnskaper de ulike har. De eldste informantene kjenner til et noe større spekter av (eldre) tradisjonell kunnskap enn de yngre. Dette er i og for seg naturlig ettersom de har vokst opp i en tid da båter og utstyr var veldig forskjellig fra i dag. Da de vokste opp var små åpne båter med handjuksa og hampgarn med glasskavler og stein ganske vanlig. Dybden på garnene var også bare en fjerdedel av det den er i dag.

Endringene i båter og utstyr har gjort at mye av den gamle av tradisjonskunnskapen om naturelementene ikke brukes, eller brukes i liten grad. For eksempel mente to av de eldre fiskerne at månefasene kunne være viktig for hvor og når man fisket. De nevnte at også været og tilstedeværelse av sjøfugler hadde betydning for valg av tidspunkt og sted for fiske. De yngre fiskerne hadde til dels hørt om dette, men det var ikke noe de tok hensyn til i deres fiske. Et annet eksempel er bruken av med og ekkolodd. Tidligere brukte folk ofte med under juksafiske. Nå brukes mest ekkolodd. Under garnfiske brukes med fortsatt, men her brukes også ekkolodd, GPS-possisjoner og kartplotter for å velge hvor man skal sette.

Hvis man ser fjordfisket under ett, er en kanskje enda større forandring enn praksisen hos hver fisker, det samlede omfanget; antallet fiskere. Dette gjelder spesielt de som hadde fiske som biinntekt. Som en informant sa det: *"I kvært einaste hus va det noen som fiska. Dem hadde ainna arbeid, men om vintern hadde dem ikke ainna arbeid. Fra noen tusen til tireavis av tusen i ekstraintekt. Nu ser du ikke en hjell frammed landet."* Vi har bare intervjuet nåværende eller tidligere aktive heltidsfiskere i dette prosjektet. Det er nok fortsatt en del bierversfiskere, men inntrykket er at de har blitt langt færre.

Endring av praksis rundt tørrfisk

Tradisjonelt har mye av det som ble fisket på vinteren på hjemfjorden, blitt hengt til tørrfisk. I dag leverer fiskerne mesteparten av fangsten fersk til mottak. Noe fisk med redusert kvalitet er det fortsatt vanlig å henge, men alt i at har egenproduksjon av tørrfisk gått kraftig tilbake. Det er svært få fiskehjell å se langs fjordene.

Ved å levere fersk fisk til mottak får fiskerne oppgjør med en gang og sikkerhet for produksjonen. Tørrfisken kan gi god pris, men det er også flere usikkerhetsmomenter ved selvtilvirking. Dårlige værforhold under tørketiden, som kan ødelegge kvaliteten på tørrfisken, er et av dem. I tillegg må måse og kråkefugler holdes borte fra fisken. Som vi kommer inn på senere har oteren som forsyner seg av fisk, også blitt et problem i nyere tid.

Som nevnt har mottakssituasjonen vært varierende på 2000-tallet. Noen ganger stenger mottaksanleggene og da er det vanlig å henge fisken. Men dersom mottaksforhold e.l. gjør at man ikke får solgt fersk fisk over lengre tid, vil fiskerne få problemer. En informant sa at han ikke ville klare å henge all fisken. Dette har nok bl.a. å gjøre med at hver fisker i dag har så store kvoter at de tids- og arbeidsmessig ikke kan klare å henge all fisken. Alternativt må de leie hjelp eller fiske mindre.

Mattradisjoner

Når det gjelder fjordkunnskapen rundt tradisjonell mat virker det som de fleste elementene føres videre. Det er noen forskjeller mellom husholdene, men dette kan ha med personlige preferanser å gjøre. Enkelte momenter i mattradisjonene som var vanlig før andre verdenskrig (jf. "Sjøsamene" av Anders Larsen, 1949), er borte i dag. Eksempler her er bruken av sur fisk og bruk av kvann som grønnsak til fisk/lever. To av informantene nevnte tradisjonen med å lagre fisk i snøen, men at det var det slutt med nå.

I husholdene til våre informanter spiser de fleste torskekjaker og tunger, og sier at det er delikatess. Omtrent alle bruker boknafisk og lager fiskekaker. De fleste spiser lettsaltet torsk, auar og auarshau. De fleste lager også lutefisk selv. Alle spiser seilever, torskelever og rogn og før var også lever fra brosme ganske vanlig å spise. De fleste spiser torskemager kokt med lever i, men dette er kanskje mindre vanlig blant de yngste.

Av tilbehør spiste alle poteter til fiskemat. Tre hushold brukte gressløk til fisk og annet, og en hadde hørt om gressløk kokt sammen med lever. Flere hadde brukt sauetaig til fisk, men det var mest tidligere da det var vanlig med sauehold.

Andre tradisjonelle landaktiviteter

De fleste av informantene var oppvokst med kombinasjonsbruk med sau og kyr i tillegg til fisket. De fleste informantene hadde dyrket poteter selv, men dette var nå mindre vanlig. Arbeid med å dra til skogs og hente ved til eget bruk hadde også vært vanlig før. De fleste (4) hadde drevet med ferskvannsfiske og halvparten hadde drevet rypejakt da de var yngre. De fleste hadde drevet eller driver med litt snekring på si eller som biyrke. To av informantene hadde plukket bær til eget bruk og en hadde plukket tyttebær for salg.

De fleste (5) av informantene kjente til bruk av fisk, tang og tare som husdyrmat, men dette foregikk en generasjon eller to tilbake i tid. To av dem kunne huske at de ga en spesiell svart tang til dyrene rå. En annen hadde vært med på bære opp rogn og iselje (melke) som de ga direkte (rått) til sauene. Sauene var ville etter det.

Barns lek og aktivitet i fjæra

Vi stilte også spørsmål om barns lek i fjæra fordi vi antar at det også er en faktor for kunnskapserving og videreføring av fjordkunnskaper. Informantene mente generelt at det var få barn som lekte i fjæra og i båt nå for tida. Dette var en stor kontrast fra de selv var barn. Alle hadde hatt fjæra som et viktig lekeområde og tilbrakte mye tid der. En informant sa at "*vi bodde jo der nede*". En annen informant sa: "*Har nær sagt at eg kunne ro før eg kunne gå*".

Rorbuene var også en viktig læringsarena: "*Når vi var unger og sprang her i fjæra og lurte oss i rorbuene og alt, det var jo der dem prata om vær og vind og flo og fjære og alt det her. Og det er klart, når du er barn så bær det fast i øran.*"

Barna begynte tidlig nytte for seg ved å fiske, og overgangen mellom lek og det å gjøre nytte for seg kan ha vært glidende. En av de eldste informantene forteller at faren hans pleide å si "*gå og stikk flyndre så vi har til middag.*" Videre forteller han at han begynte å fiske med line i unge år: "*Jeg var med en kompis og egna lina da jeg var åtte år gammel. Vi var først her nede på leira og grov sil, og så egna vi linja og så fikk vi no fisk og så solgte vi til dalingan,*"

4. Økologiske forandringer

Informantene forteller at det har vært nedgang i lokale fiskearter inne i fjordene. Dette gjelder også torsk, til tross for at det har vært en stor økning av torskebestanden i Barentshavet de

siste årene. Gytetorsken kommer ikke lengre inn til sine gamle gyteplasser i Oksfjorden og Badderen. Dette forklares ulikt i de to fjordene. I Badderen forklares dette hovedsakelig med påvirkning fra de mange lakseoppdrettsanleggene i Kvænangen. Torsken gyter nå bare utfor øya Spildra, midt ute i hovedfjorden. Alle lokale gyteplasser, deriblant Badderfjorden, er mer eller mindre forlatt.

I Reisafjorden er lakseoppdrett forbudt. Gyteforholdene for torsk virker generelt å være bra. I Oksfjorden kommer gytefisken ikke lenger helt opp i "landbakken", men gyter isteden noe lenger ut og på dypere vann. Dette forklares av en informant med at kloakkledningen fra bygda på 1980-tallet ble lagt rett ut i gyteområdet. Han hadde advart mot kloakkledningen, men det ble det ikke tatt hensyn til. Resultatet var i følge informanten helt tydelig: *"Det gikk to år og det kom ikke fisk hit inn"*.

En annen av informantene fra Nordreisa hever at man i dag har en beskatningsform som er svært ugunstig for fjordene: *"Etter min mening har beskatninga forflytta seg ut i havet. Man tar fisken der han er. (...) Det blir strek i regninga når det gjelder syklusen, som før var at den kom hit og gyte, gikk tilbakers, beita og var der heile halve året, og kom hit og gjorde sin misjon når det gjaldt bestand. Men no ligger ulven og venter på yttersida. (...) Den [beskatninga] skulle vært fordelt innenfor den syklusen som fisken har."* Dagens beskatningsmønster gjør at man må skaffe seg større fartøy for å kunne fiske lenger ifra land, noe som også bidrar *"at man ruinerer bestanden"*, i tillegg til konsekvensene av at fisken ikke får komme inn i fjordene å gyte.

Han er for øvrig opptatt at at fiskeflåten samlet sett har for stor kapasitet i dag i forhold til ressursene i havet, noe som gjør det for lett vint å kunne overbeskatte. *"For det at vi er så effektive hvis vi setter inn... Og det er jo på alle plan. Fjordene er jo bare noe småtteri. Men du ser jo – store havet, kor dem tømmer silda og lodda og alt det her."*

Seibestanden er kraftig redusert (de siste 10-12) årene. For eksempel ble det før sagt at Kvænangen før var verdens beste seifjord. Nå er seien nesten ikke å få inne på fjordene. Mye av skylda for dette legger flere informanter på at seisnurpere fisker for hardt, at det tas for mye og for små fisk.

Hyse har gått tilbake i indre del av Kvænangen, innfor Straumen. Sild har det blitt mye mindre av (siden 1980-tallet) og det samme med flyndre. Steinbitbestanden har gått mye tilbake. En informant fortalte at det tidligere hadde vært en egen loddebestand som gyte på sanda inne på Badderfjorden. På 1950-tallet var det også mye sil ("tobis") i Reisafjorden, tilstanden nå er mer usikker.

Det eneste fiskeslaget som har vært i klar fremgang er kveita. Dette forklares med at det ble påbudt og tatt i bruk skillerist ved rekefåring.

De fleste (5) av informantene peker på økt bestand av springere og at dette er et problem for fjordfisket. Tidligere (15-20 år siden) så man ikke springere inne på fjordene, men nå er de over alt. Når springerne kommer, skremmer de bort fisken, og fisken kommer ikke tilbake før etter 6-8 dager. I området innenfor Sørstraumen i Kvænangen var det i følge en informant en springer i flere år. *"Det va en forferdelig fiskerik fjord til å være så liten. Men så kom det en springerfamilie som var her i 4-5 år og all fisk forsvant."*

Tidligere nevnte vi at få av de vi intervjuet videreførte sine kunnskaper om fjordfiske til andre bl.a. på grunn av endringene i fiskeriene. Generelt kan man si at tilbakegangen i fiskebestandene ikke har gjort situasjonen for videreføringen av fjordkunnskapene bedre.

Bestanden av oter har også økt mye. En informant mente at oteren var en direkte årsak til at steinbitbestanden er så lav. Dette forklares med at steinbiten ikke kan skyte fart og derfor er et lett bytte for oteren. Hvis man finner rester i fjæra etter fisk som er spist, er det ofte steinbit. At steinbitbestanden er så lav har igjen vært en medvirkende årsak til en høy bestand av kråkeboller og at tareskogen har blitt borte. En annen informant mente at oteren også var et problem for flyndrebestanden siden den spiste mye flyndre også.

Informantene hadde merket seg at tareskogen var borte og at bestanden av kråkebolle hadde økt. En informant fortalte at etter noen års opphold skulle han i år 2000 igjen sette rognkjeksgarn. Han sa at han *"fikk frysninger nedover ryggen da han så et månelandskap der tareskogen tidligere hadde vært"*. I Sørkjosen er det nå observert at *"en del utav taren er kommet tilbake"*.

Når det gjelder generelle klimaendringer hadde flere erfaringer med å få fisk på hjell ødelagt på grunn av uvanlig høy varme i mai. Noen antok også at havtemperaturene hadde økt på sommeren og at oppblomstring av glassmaneter var et tegn på dette.

Men spesielt hadde flere merket seg at det hadde blitt mildere vintre. Det var mye mer is tidligere. Dette gir seg utslag i at det er mindre ising på båtene og at det ikke legger seg så mye is på det indre av fjordene. Mer is før gjorde at man hadde en annen praksis med hvilke blåser man brukte i garnfisket. Ifølge en informant var vanlige store garnblåser forbudt å bruke i Badderen. De brukte små blåser og så lastet de dem ned slik halve blåsa var under vann. Når isen kom så dukket blåsene under. Hvis isen hadde kommet og tatt blåsene ville den ha ført garnlenkene sammen.

5. Møte med nye næringer

De fleste informantene var negative til fiskeoppdrett inne i fjordene. Dette var dels fordi oppdrettsanleggene beslagla fiskeplasser, men også fordi de var redde for økologiske endringer. Flere pekte på at større algeoppblomstringer de siste årene (etter 2000) kunne ha sammenheng med det store utslippet av næringsstoffer fra oppdrettene. En informant i Badderen sa det slik: *"No e det jo oppdrett i kvær fjordåpning inn hit. Om det har nokka å si veit eg ikke, men fisken kommer ikke hit."* og *"Det e jo en næring som har ødelagt for en annen kanskje. Men det e no en ting som ikke tilhøre i havet i sånne mengda. Det e no en ting som e sikkert"*

Flere av informantene sa at det hadde vært problemer med at garnene ble skitne når de var satt i nærheten av oppdrettsanlegg. Det skal ha blitt tatt prøver fra noe sleipe på botn av Kvænangsfjorden en gang, men fiskerne hørte ikke mer om det. En annen fortalte at de i en periode måtte spyle garnene mens de dro dem pga. at de ble fulle av noe slags gjørme. De sendte inn prøver av gjørma og fikk som svar at det var dumpet sild. Han mente at det ikke

var dumpet sild i fjorden. Men oppdrettsfôret er jo blant annet sild, så han antok at gjørmen kom fra oppdrett. I dag er dette bedret siden oppdrettet er flyttet, men nå er det ikke fisk der.

Et annet problem med oppdrett er at villfisk spiser oppdrettsfôr, noe som fort gir dårlig kvalitet på fisken. Fisken blir da ”sprengt” av fôr og fiskekjøttet spaltes. En informant kunne fortelle om at hysene nærmest ble litt gul et år da han hengte dem, fordi de var så feite. Han kunne også fortelle at noen ganger når man sløyde, og stakk hull i magesekken, måtte man spyle dekket fordi det var oppdrettsfôr over alt og lukt.

Når det gjelder andre næringer mente noen at turistfiske nok har gjort et lite innhogg i kvotene, blant annet kan turistfiske beskatte stasjonære arter litt hardt. Men turistfisket tillegges ikke noen stor negativ vekt av våre informanter. Informantene kunne heller ikke se at rekreasjon har ført til tap av arealer.

6. Kriminalisering eller byråkratisering av praksis

Som nevnt var flere av informantene inne på at høy bestand av oter og springar var et problem. Tidligere var det lovlig fangst på disse. Etter at jakt ble ulovlig har bestandene vokst veldig mye. Som tidligere nevnt mente en informant at oteren var et problem for bestanden av steinbit og annen at oteren var et problem for bestanden av flyndre. Flere informanter trakk også fram at oteren var et stort problem for henging av fisk. Man måtte bruke garn, not og netting for å prøve å holde oteren unna. En informant fortalte: *"Vi har jo drevet å hengt fesk. Det va a nesten forbainna å få berga nokka for otern. Å mure rundt hjellen og legge not, så hønsenetting. Otern reiv holl i det og!"*

De fleste informantene mente som nevnt at økt bestand av springere var et stort problem for fisket. En informant uttalte *"Det har blitt kolossalt mye springere. Før så man det meget sjelden. Nå er det daglig"*. Det at folk i fjorden ikke lenger har tillatelse til å jakte på oter og springar har tydeligvis gitt negative konsekvenser for deres næringsutøvelse. Begrunnelsen for fredning fra myndighetenes side er å hindre desimering av arter. Men samtidig kan man spørre seg hvor mye lokal kunnskap får lov til å virke inn på bestemmelsene.

Mattilsynets "offensiv" mot sjøtilvirking av tørrfisk er en endring som ble nevnt av flere av informantene. Det handler om gebyrer for godkjenning av hjell, lagringsplass for fisk og regler for råskjæring. Reglene ga litt ekstra arbeid og utgifter, men det har etter hvert viste seg at reglene er ganske greie å overholde. Informantene stilte spørsmål ved formålet ved de nye reglene. Det var ikke kjent at tørrfisk noen ganger hadde forårsaket sykdom eller død. En informant sa det slik *"Alle må jo ha jobb og dem også"*.

Som nevnt driver en av våre informanter med rekefiske blant annet på Kvæningen. Han fortalte bl.a. at et tidligere godt rekefiskeområde var blitt stengt for rekefiske fordi rekefeltet så vidt var grunnere enn 200 meter. Det samme område er nå overtatt av et større lakseoppdrettsanlegg og delvis sperret også for andre former for fiske.

7. Språksituasjonen

Ingen av informantene bruker samisk eller kvensk språk. En av de eldre informantene hadde lært å forstå samisk hjemme, men han kunne ikke snakke det. En kunne forstå litt samisk. Flere hadde foreldre som hadde snakket samisk, men de hadde ikke lært det. En sa han angret på at han ikke hadde lært å snakke samisk hos sin bestefar. En hadde en mor og en annen en far som snakket finsk. De kjente ikke til andre som brukte samisk eller kvensk i fiske.

Fra Sørkjosen fortelles det at "*når dalingan kom, så gikk det på finsk, og jeg forsto ingenting.*" Han hørte også samisk/lappisk i sin barndom, men det språket ble snakket av tilreisende fra omkringliggende bygder, som Bakkeby og Sokkelvik og også Oksfjord.

8. Avsluttende metodiske bemerkninger

Utvalget av studieområder

Vi bruke ikke veldig mye energi på å velge ut studieområder. Optimalt burde vi brukt mer tid og involvert lokalsamfunnenen mer i dette, men innenfor rammene av dette prosjektet, var det ikke overkommelig. I et eventuelt større prosjekt vil vi anbefale å legge større vekt på lokalsamfunns-medvirkning i utvalget av områder.

Utvalget av informanter

Når vi skulle finne fram til informanter med fjordkunnskaper, pekte fiskerne seg ut som en naturlig gruppe. Vi tok kontakt med fiskarlagene/fiskarlagslederne og fikk forslag på både aktive og pensjonerte fiskere. Vi tok kontakt med disse og fikk fort mange nok informanter til spørreundersøkelsen.

I etterpåklokskap kan man kanskje si at vi var litt for raske når vi valgte ut informanter. Vi tenkte at med å velge både aktive og pensjonerte fiskere ville vi få en brei alderssammensetning og folk med ulik erfaring. Det vi ikke tenkte på var at de aktive fiskerne ikke nødvendigvis innehar hele bredden av fjordkunnskapen i et område. Andre har drevet husholdsfiske, og også de som ikke selv driver fiske, må kunne antas å ha en god del fjordkunnskaper. Man kan sikkert si at de aktive fiskerne er ekspertene, men resten av befolkningen vil inneha fjordkunnskaper i større eller mindre grad. Et annet moment er at antallet av den øvrige befolkningen i dag er langt større enn gruppen med yrkesfiskere.

Det ville derfor vært interessant for prosjektet å også intervju folk som kun har vært husholdsfiskere, eller kanskje noen som ikke har bedrevet fiske i det hele tatt. Disse kunne gjerne også vært i forskjellig alder og av begge kjønn. Med dette ville vi fått kartlagt hvordan det sto til med tradisjonskunnskapen i befolkningen generelt, og om hvordan dette eventuelt videreføres. Det er vel liten tvil om at en relativt stor del av befolkningen drev husholdsfiske på 1970/80-tallet. Det ville vært interessant å vite i hvilken grad dette drives i dag, og hvordan det har endret seg over tid. Kanskje ville vi her sett andre former for fjordkunnskap enn blant fiskerne som gruppe. Dette er i hvert fall momenter som bør tas med i framtidige undersøkelser rundt fjordkunnskap.

Antall spørsmål i intervjuene

Som nevnt viste det seg i noen tilfeller at spørreskjemaet innholdt litt i overkant mange spørsmål. For eventuell bruk i senere prosjekter bør en del spørsmål fjernes. Hvilke spørsmål som skal fjernes må jo vurderes nærmere, men kanskje det er litt mange tekniske spørsmål rundt fiskeredskaper og båttyper. Men dette bør nok også vurderes ut fra hvem man velger ut som intervjuobjekter og vinklingen på prosjektet.

9. Sammendrag

Intervjuene viste at praksisen innen fiske har endret seg mye de siste 1-2 generasjoner. Båtene har blitt større og moderne utstyr gjør arbeidet mye enklere. I dag kan en sjark med to mann fiske like mye som en båt med sju mann kunne før. Det har også vært en stor nedgang i antall fiskere. Tidligere var det omtrent en fisker i hvert hus. Nå er det bare et fåtall fiskere i hver fjord. Tradisjonen med egentilvirking av tørrfisk har gått mye tilbake.

Noen typer av eldre fjordkunnskap har blitt mindre og mindre viktig. Før kunne månefaser, vær og sjøfugler være viktig for hvor og når man fisket, men dette brukes nesten ikke i dag. Tidligere brukte folk ofte mé (med)til garn- og spesielt juksafiske. Nå brukes mest ekkolodd, GPS og kartplotter.

Informantene forteller at det har vært nedgang i lokale fiskearter inne i fjordene. Gytetorsken kommer ikke lengre inn til sine gamle gyteplasser i Oksfjorden og Badderan. Seibestanden er kraftig redusert de siste 10-12 årene, og også andre arter som hyse, sild, flyndre og steinbit har gått tilbake.

Av tegn på klimaendringer hadde informantene hadde flere merket seg at det hadde blitt mildere vintre. Dette gir seg utslag i at det er mindre ising på båtene og at det ikke legger seg så mye is på det indre av fjordene. Flere hadde også erfart å få fisk på hjell ødelagt på grunn av uvanlig høy varme i mai.

De fleste informantene var negative til fiskeoppdrett inne i fjordene. Dette var dels fordi oppdrettsanleggene beslagla fiskeplasser og fordi de mente at større algeoppblomstringer de siste årene sannsynligvis har sammenheng med utslipp fra oppdrett. De mente også at den store nedgangen i innsig av gytefisk hadde sammenheng med oppdrettsetablering. I tillegg var det problemer med å ha garn i nærheten av oppdrettsanlegg, fordi man fikk skitt og gjørme på garnene.

Informantene tok også opp økt bestand av springere som et problem fordi fisken rømmer unna og blir mindre tilgjengelig. Bestanden av oter har også økt mye. En informant mente at oteren var en direkte årsak til at steinbitbestanden er så lav, noe som gir en høy bestand av kråkeboller, og det igjen at tareskogen har blitt borte. Oteren er også et problem for hending av tørrfisk. Før var det lovlig jakt på springer og oter, men det er nå forbudt. Disse reglene har sannsynligvis gitt negative konsekvenser for fiskernes næringsutøvelse.

De fleste av informantene var oppvokst med småbruk i tillegg til fiske, men slik kombinasjonsdrift er ikke vanlig nå lenger. Når det gjelder fjordkunnskapen rundt tradisjonell

mat virker det som de fleste elementene føres videre. Enkelte ting, som for eksempel det å spise torskemager, har imidlertid blitt mindre vanlig blant de yngste fiskerne. Ingen av informantene bruker samisk eller kvensk/finsk språk. Flere hadde foreldre som hadde snakket samisk eller finsk, men de hadde selv ikke lært det.

Kunnskaperhverving og overføring gjennom barns lek i fjæra og i båt har også endret seg. Informantene fortalte at før i tida var fjæra og båten et veldig viktig lekeområde. Idag er det omtrent ikke barn å se i fjæra.

Få av fiskerne fører sine kunnskaper om fjordfiske videre til barn eller andre. Dette har flere årsaker, men endringene i fiskeriene er sterkt medvirkende. Generelt må man kunne si at også tilbakegangen i fiskebestandene, økologiske endringer, negativ innvirkning fra fiskeoppdrett, og nye lover og regler, har vært medvirkende årsaker til at fiskerkunnskapene i mindre grad føres videre.

Videre arbeid med fjordkunnskap

Dette prosjektet gir et innblikk i fjordkunnskapen blant fiskere og tidligere fiskere i nordre Nord-Troms, og også i hvordan fiskeriene, næringas rammebetingelser og fjordene som økosystem har forandret seg i løpet av de siste tiårene. Prosjektet gir et godt grunnlag for å samtale om den lokale fjordkunnskapen, hvordan den kan formidles og brukes og hva som eventuelt kan gjøres for å styrke den. Det gir også et godt grunnlag for å drøfte muligheter for et eventuelt oppfølgingsprosjekt med en videre tids- og økonomisk ramme, der en større bredde av informanter kan intervjues og lokalsamfunnene dras mer med i arbeidet. Vi har påvist store endringer i fjordkunnskapen. Disse endringene er fortsatt pågående, og det haster med en grundigere dokumentasjon av slik kunnskap.